

Peter Kuhar

Jože Hradil: *Slike brez obrazov.*
Maribor: Založba Pivec (Zbirka Branje), 2012.

Ali je knjiga *Slike brez obrazov* predvsem spretno napisana kronika nekaj družin skozi 19. in 20. stoletje do današnjih dni ali fikcija, literarizirana zgodba teh družin in posameznikov skozi čas? Pisatelj Jože Hradil (1935), slovit prevajalec iz madžarščine in angleščine, avtor več slovarjev, pisec mnogih spremnih besedil, nekdanji založnik ter urednik številnih knjig, se je tokrat prvič in uspešno preizkusil tudi v romanesknem pisanju.

Nastala je zanimiva, barvita, dinamična, velikokrat celo zelo napeta, mnogoplastna pripoved z izrisanimi liki, jasno spiralno strukturo ter s pridihom dramatičnosti, ki izhaja iz mnogih sunkov in zgodovinskih vrtincev. Slednji so močno zaznamovali obsežno, nostalgичno Panonsko nižino od dela Banata, ki ga je po prvi svetovni vojni dobila Romunija, prek Madžarske pa vse do Prekmurja. Kdor vsaj nekoliko pozna zgodovino, se bo spomnil, da je bil ta prostor stoletja prizorišče prepletanja in sobivanja številnih narodov, ne nazadnje, rečeno bolj "čez palec", celo tisočletje pod isto krono. Realni kontekst je v pričujočem romanu namreč zelo izrazit, tudi pomemben. Kdor pa realitete konteksta ne pozna ter jo zato prezre ali zanemari in zasleduje zgolj literarne prvine romana, prav tako ne bo bistveno prikrajšan.

Knjiga sloni na malih, v ničemer izstopajočih ljudeh, izrisuje usodo več generacij enega rodu z madžarskimi in slovenskimi koreninami, se pravi narodnostno mešanih družin, ki so na tem koncu Slovenije pogoste. V dveh delih je zasnovan tudi roman, ki ga tvorita, recimo, dva tokova migracij, prvi namreč sega v Prekmurje, kamor se priseli oče glavnega protagonista, drugi tok pa iz Prekmurja vodi v Budimpešto in od tam celo v Severno Ameriko.

Kam, v kateri žanr umestiti Hradilovo prozo, je temeljno vprašanje, ki si ga bralec najbrž mora večkrat zastavljati. Brez zadrege in težav je avtor prehajal med literarizirano kroniko in romanom, med drobci iz realnosti in

refleksijo, ponotranjanjem osebnih zgodb. Pripoved ne poteka kronološko, linearno, kakor bi pričakovali za kroniko, temveč se dinamično seli, preskakuje, tudi nazaj, kakor pač avtor odkriva in razkriva ozadja človeških usod. Zgodbe se odvijajo skozi več oseb, skozi prizmo različnih ljudi v različnih časih, režimih, osebnih in zgodovinskih okoliščinah, narativno pa je pripoved osredotočena predvsem na eno osebo, na Jureta, od njegovih otroških in deških do zrelih let. Pomembno vlogo imajo seveda zgodbe sorodnikov, očeta, stricev in tet, pa tudi drugih ljudi. Dogajanje v glavnem poteka v Prekmurju in Budimpešti oz. v Sloveniji in na Madžarskem, osebe so različnih narodnosti in ver, Slovenci, zvečine Prekmurci, Madžari, Judje ...

Tekst se začne zelo slikovito, prav filmsko, z deškim doživetjem začetka druge svetovne vojne aprila 1941, ko so Prekmurje zasedle Hitlerjeve enote in ga kmalu nato predale Madžarom – uradna razlaga Budimpešte je sicer bila, da so ga vrnilo madžarski kroni. Nato bralec potuje skozi Juretova iskanja in dozorevanja, spoznava njegovo radovednost in pronicljivost, komunikativnost in rezerviranost, zaupljivost in previdnost, odprtost in zadržanost, doslednost in nekonformnost, ki pa sta sicer najznačilnejši lastnosti Juretovega očeta, a hkrati tudi piščevo etično vodilo. Juretov oče, po narodnosti Madžar, je druga pomembna osebnost, v Prekmurju pa se je znašel po naključju. Konec prve svetovne vojne je doživel kot vojak v vojašnici, ki je bila bližje Prekmurju kot njegovi domovini, nekje v romunskem delu Banata; tisti čas je prinesel tudi konec velike, "svetoštetfanske" Ogrske, poražene ter za kazen zmanjšane na nekaj več kot tretjino nekdanjega obsega. Kam, se takrat sprašuje mladi mož ter se nato že zunaj obzidja vojašnice odloči za Prekmurje, ki ga je že poznal in za katerega slutiti, da bo, tako kot njegov rojstni kraj, pripadlo neki novi, neznani državi. Tam je živela tudi njegova nekdanja simpatija, Slovenka po rodu.

Že pred prvo vojno in nato po njej se nekateri protagonisti odpravijo iz Prekmurja v Budimpešto, da bi spoznali njen mondeni svet in se kultivirali, preprostega rodu, kot so bili, a so tam ostali. Vsak obisk ali poskus vrnitve je spodletel – neko dekle se je omožilo z bogatim madžarskim Judom. Družina je zavrnila oba. Madžar? To bi komaj še šlo, ampak Jud? Zelo zanimiv je tudi del, ki opisuje dogajanje v Prekmurju pred drugo svetovno vojno. Naraščajoči madžarski resentment je namreč premamil tudi nekatere ljudi slovenskega rodu, celo Juretovega brata, da se je, kljub očetovemu odločnemu nasprotovanju, kot prostovoljec prijavil v madžarsko vojsko – ob koncu vojne pa se je vrnil domov z Rdečo armado kot osvoboditelj, postal je sovjetski oficir; nekdanji madžaron je tako vsaj za nekaj časa postal graditelj novega, komunističnega reda. (Treba je reči,

da Hradil tudi tukaj jemlje iz znanih in resničnih primerov, in starejša, zlasti Hradilova generacija, bo v takih “preobratih” marsikoga prepoznala.) Zgodb, ki zelo nazorno popisujejo socialne in politične razmere, je zelo veliko, izpeljane so spretno, do njih pisec kritično postavlja dokaj ostro mejo, čeprav skozi Juretove deške oči in dosledno držo njegovega očeta, ki ne podleže npr. madžaronskemu renegatstvu in konformizmu za ceno, da bi ohranil doseženo družbeno pozicijo, ki jo s prihodom novega režima vsakikrat nujno izgubi.

V drugem delu avtor spremeni slog pisanja in pristop k snovi. Zgodbe in medsebojne odnose slika bolj ali manj skozi obiske, dialoge, opise. Glavni agens ostaja brskanje po usodah sorodnikov, ki pogosto kar sami pripovedujejo o sebi, začeni z Lajošem, Jurijevim očetom. Tudi tukaj že s tiskom poudarja različne ravni pripovedi, menjava pokončno in ležečo pisavo, slednjo uporablja za prvoosebne pripovedi. V drugem delu ravnata tako skuša pokazati vso barvitost in prepletenost okolja, celo z rabo različnih jezikov in njihove pomešanosti, od prekmurske govornice do madžarščine, angleščine, celo ruščine.

Kljub še vedno zelo izrazitim motivom se drugi del zdi narativno manj uspešen, a še vedno dovolj močan, razgiban, poveden, konec koncev tudi pretresljiv. Gre namreč za močno tematiko, kot jo premore nacionalni, zgodovinski in kulturni milje Prekmurja, za tematiko, ki je bila v sodobni slovenski književnosti komaj kdaj literarno obdelana. Kot za rahlo primerjavo velja izpostaviti roman *Biljard v Dobrayu* Dušana Šarotarja, tudi Prekmurca, ki pa zasleduje predvsem judovsko perspektivo in drugo svetovno vojno, družinske zgodbe in literarne osebe pa so prav tako navdihnili resnični ljudje in dogodki.

Ostaja nam vsaj še ena uganka. Zakaj “*Slike brez obrazov*”? Zanimamo lahko, da tudi v prekmurskem govoru beseda slika pomeni še fotografijo. Roman je resnično napisan v mnogih spretno sestavljenih slikah. Na koncu romana – ta se dogaja v Kanadi – beremo, da so sorodniki pokojne tete Gizele, starke, edine, ki je še pomnila marsikaj in bila vez s preteklostjo, ugotovili, da je iz vseh fotografij, ki so ji še ostale, izrezala obraze sorodnikov in znancev. “Kaj pa naj bi? Z njimi. Odšli so. Vsi. Ni jih več.” Teta Gizela s tem dejanjem simbolično izbriše preteklost. Roman Jožeta Hradila pa nam jo upodablja in vrača skozi literaturo. Naslovnica je več kot zgovorna – jesenski park, v ozadju grad, vseeno je, konec koncev, ali stoji v Beltincih ali Murski Soboti, ki sta osišče dogajanja, v ospredju so ljudje brez obrazov ...

Zanimivo je, da je roman *Slike brez obrazov* že nekaj mesecev po izidu v slovenščini izšel tudi v madžarščini – v prevodu Kláre Körtvélyessy,

izdala ga je priznana budimpeška založba Európa, pri kateri je izšlo lepo število del slovenskih avtorjev, kar je tudi ena pomembnih zaslug delovanja Jožeta Hradila – in je, sodeč po kritikah, dobro sprejet. Toda madžarska različica ima na naslovnici obraze. Morda naključje, morda ne, a večina ljudi v romanu obraze v resnici ima in zlasti starejši Sobočani, Beltinčani, Odrančani, Budimpeščani itd. jih bodo lahko prepoznali. V tem pogledu moramo dati prav ugotovitvi, ki jo je v spremni besedi zapisala Jerneja Katona Zajc: “Roman *Slike brez obrazov* niza zgodbe, za katere ni mogoče reči, da so se dogajale v preteklosti.” Osebe so izginile v anonimnost, njihove zgodbe pa v literaturi postajajo občečloveške in današnje.